

Sažetak

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 801.3:001.4:808.62, stručni članak,
primljen 21. 3. 2000., prihvaćen za tisak 27. 3. 2000.

Can *Osoba* Substitute *Lice* as a Grammatical Category?

The author considers whether in grammatical terminology *osoba* can substitute *lice* to denote the grammatical category of person. Her conclusion is that the substitution is advisable for both semantic and traditional reasons.

OSVRTI

RELIGIJSKO U HRVATSKOM
JEZIČNOM SAVJETNIKU

Krajem 1999. u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamene i Školskih novina pojavilo se pozamašno jezikoslovno djelo (na 1660 str.!) – *Hrvatski jezični savjetnik* (dalje: HJS). U njegovoj izradi sudjelovalo je mnogo jezikoslovaca, poznatih i manje poznatih: autori Eugenija Barić, Lana Hudeček, Nebojša Koharović, Mijo Lončarić, Marko Lukenda, Mile Mamić, Milica Mihaljević, Ljiljana Šarić, Vanja Švačko, Luka Vukojević, Vesna Zečević i Mateo Žagar; kao redakcija izvršnog uredništva Lana Hudeček, Milica Mihaljević i Luka Vukojević; kao urednici Miro Kačić, Mijo Lončarić, Ivan Rodić i Ante Selak; napokon kao recenzenti Ivo Pranjković, Josip Silić i Stjepko Težak.

Za djelo tako opsežno i obuhvatno moglo se i očekivati da će biti neizbježno suočiti se s mnogim zamršenim pitanjima o kojima su gledišta često proturječna i koja je trebalo dodatno istražiti, no “u jednome trenutku valjalo je podvući crtu” (Predgovor, str. 7.).

Autori su, kaže se dalje u Predgovoru, “svjesni nekih nedostataka i slabosti ovog savjetnika” (str. 15.) i nadaju se da će ih u drugom izdanju ispraviti. A da bi *Savjetnik* bio dobar, ili još bolji, očekuju pitanja, prijedloge i mišljenja. Upravo je to motiv ovoga osvrtu. Posebnu ću pozornost posvetiti pitanjima religijskog sadržaja, a osvrnut ću se i na drugo što usput uočim.

Ovako opsežan tekst nije bilo moguće cjelovito pročitati i proučiti, a mislim da to ne bi ni imalo svrhe. Pročitao sam cjelovito uvodne rasprave (str. 5. – 341.), u Savjetničkom rječniku čitao sam načelno samo natuknice, a njihov sadržaj uglavnom kada sam očekivao nešto zanimljivo za temu kojoj obraćam posebnu pozornost.

Počet ću s pisanjem imena svetaca. O tome se na str. 70. kaže: “Pridjev *sveti* kao stalan atribut u imenima svetaca dio je njihova osobnog imena, te ga prema tomu treba pisati velikim slovom, po istome načelu po kojemu su i Sveta Braća, Duh Sveti ili Krešimir Četvrti. Potanji argumenti za takvo pisanje javnosti su poznati, pa ih ne ćemo navoditi...” Iznenađuje tvrdnja da su “potanji argumenti za takvo pisanje javnosti poznati”, ali i to što se o

tome govori ovdje, naime pod naslovom *Objašnjenja nekih općenitijih postupaka u Savjetniku*. O imenima svetaca ponovno se govori, no ovaj put na primjerenijem mjestu, u *Općem dijelu*, u odjeljku *Pravopis*, i to pod naslovom *Veliko slovo*. I tu ima poseban naslov *Imena svetaca* (str. 324.). Postavka je opet ista: da je atribut *sveti/blazeni* uz ime sveca/blazjenika sastavni dio imena. O tome je napisao obrazložen članak Marko Kovačević u knjizi *Hrvatski jezik između norme i stila*, a i sam sam napisao poseban članak (predan u tisak, ali još neobjavljen) pa se ovdje ne ću zaustavljati na tome (jer sam u članku, nadam se, jasno pokazao da npr. u "sveti Grgur Veliki" nemaju istu funkciju "sveti" i "Veliki" ili, uzmemo li primjere koje navodi HJS, da treba razlikovati obični atribut /sveti Nikola/ od nadimka /Ljudevit Sveti/).

Na str. 312. – 313. govori se o velikom početnom slovu u nazivima ustanova, poduzeća i sl. Nakon što su doneseni pravilo i primjeri, nastavlja se: "To vrijedi i za nazive ulica, trgova, crkava: Ulica kralja Zvonimira, Trg Marka Marulića, crkva sv. Petra." Taj posljednji primjer međutim nije u skladu s pravilom koje je tu doneseno (po njemu bi bilo: Crkva sv. Petra) ni s pravilom o pisanju imena svetaca koje HJS donosi drugdje i o kojemu je malo prije bilo riječi (po njemu bi bilo: Crkva Sv. Petra).

Velikim početnim slovom napisano je *Advent – Došašće*, a malim istovrsni pojam *korizma*. Uz *Čistilište* ima više pitanja: najprije, zašto veliko slovo (drugi istovrsni pojmovi napisani su malim slovom: *pakao*, *raj*...; tuđica *purgatorij* /'čistilište'/ također je napisana malim početnim slovom, a tako i riječ *čistilište* u toj natuknici). Uz natuknicu *Čistilište* stavljena je strukovna odrednica *bibl.* (= biblijski), a

treba *vj.* (= vjerski) – to naime nije biblijski pojam, u Bibliji čak ne dolazi ni riječ *čistilište*. Valja spomenuti i naglasak: u govoru se ostvaruje razlika u naglasku kad ta riječ ima opće značenje (*čistilište* – mjesto gdje se čisti) i kad je vjerski pojam (*čistilište*), slično kao što je različit naglasak u riječima *Božić* za blagdan (*Bòžić*) i za prezime (*Bóžić*) ili pak u riječima *bòžica* (opća imenica) i *Bòžica* (vlastito ime). Na kraju još se upućuje: v. *veliko slovo* (322), međutim u poglavlju o velikom slovu (str. 322. – 328.) nema pravila pod koje bi se svrstalo *Čistilište* – takva su općenita upućivanja u Rječniku redovita te će se često uzalud tražiti pravilo po kojemu se dotična riječ piše tako (vidjeti npr. uz *Došašće*, *Sveta potvrda* /u natuknici *krizma*; !/, *Centralnoafrička Republika*...).

Na str. 323. napisano je *Svi Sveti* (blagdan), a u Rječniku *Svi sveti* i s time je nepotrebno izjednačen (=) oblik *Svisveti*. Za pisanje velikoga i maloga početnog slova navodi se nepostojeća ustanova *Nadbiskupski duhovni stol u Zadru* (str. 327.).

Govoreći o pisanju rednoga broja u citatu kao primjer se navodi naznaka jednoga biblijskog teksta: "Iza rednih brojeva u citatu ne stavlja se točka: I Rim., 10, 7–12..." (str. 300.). Primjer je izabran nespretno, nije jasno gdje bi se taj savjet mogao primijeniti. Osim toga učinjeno je nekoliko pogrešaka: a) redni broj za biblijsku knjigu, ako ih je više istoga naslova, piše se arapskom brojkom i bez točke (1 Kor); b) Poslanica Rimljanima samo je jedna pa nema rednoga broja, dakle samo: Rim; c) iza kratice biblijske knjige ne stavlja se ni točka ni zarez: Rim 10,7–12 (između glave i retka redovito se ne stavlja razmak); d) biblijske se knjige dijele na glave i retke (riječ "poglavlje" ovdje nije uobičajena, a ni primjerena). Nitko

ne niječe pravo savjetodavcu da predloži nešto izvan uobičajenoga, ali to onda treba kao takvo i izložiti i obrazložiti. Ovdje se očito nije htjela predložiti promjena uobičajene prakse.

Na str. 69. – 70. govori se o tzv. pokrivenom *r* i tumači se zbog čega se odustalo od pisanja slijeda *je* u kratkim slogovima te kako je učinjena jedna iznimka: u tvorbenoj porodici riječi *griješ*, “riječi iz religijsko-moralnoga leksičkog kruga, jer je to duga i neprekinuta hrvatska tradicija. I tada donosimo dvojne likove, *s je* i *bez je*, i izjednačujemo ih odnosom unakrižne jednakosti (grešnica = grješnica, grješnica = grešnica).” (Str. 70.) Opravdanje te iznimke nije uvjerljivo: zašto ta iznimka i samo ta? Zašto ne bi bilo i krjepost, krjepostan i sl.? Štoviše, Savjetnički rječnik nije posve dosljedan ni u onome što predlaže. Za neke riječi iz spomenute skupine ne predviđa dvojne likove, npr. za *ogrešavati se* i *ogrešivati se*.

Na str. 326. uz uobičajen način pisanja naziva nekih molitava (Oče naš, Zdravo Marijo) predviđa se i sastavljeno pisanje (kao sraslice): *Očenaš, Zdravomarija* (u Rječniku je samo tako, sastavljeno pisanje!). I takav je način još uvijek raširen pa se autori time mogu opravdavati, no, po mojemu mišljenju, sastavljeno pisanje naziva tih molitava ne bi pripadalo standardnom, pogotovo biranijem jeziku. U HJS se s oblikom *Očenaš* izjednačava oblik *Otčenaš*, što mislim da nije dobro. To je naziv molitve po početnim riječima, a one glase *Oče naš*, a ne *Otče naš*. Uostalom, čemu predlagati dvojne likove gdje već ne postoje? Upravo bi trebala biti suprotna težnja.

Na str. 328., međunaslov – *dio riječi*, 3. red, potkrala se za ovakvu knjigu iznenađujuća pogreška: *zbog* uštede vremena, a treba: *radi* uštede...; Novi Marof (str.

330.) po abecedi ide pod Novi, a ne pod Marof...

U Savjetničkom rječniku ima nepreciznosti i netočnosti različitih vrsta. Evo najprije primjedaba uz pojedine natuknice:

Iz natuknice *agnostik* upućuje se na *agnostičar* kao bolju riječ, što nije dobro. Za razliku od toga, HJS razlikuje pojmove *dogmatik/dogmatičar*, *mistik/mističar* i sl.

Oblici *anđel* i *anđelski* stavljeni su kao ravnopravni oblicima *anđeo* i *anđeoski*. Ovi posljednji su postali sasvim standardni te one prve ne treba ožvljavati kao alternativne (a još manje oblik *angel*). Natuknice **arandel* i **arandeo* u knjizi ove vrste ne treba čak ni spominjati.

Glagolu *blagoslivljati* treba dati prednost pred *blagosiljati*.

Iz natuknice *bogoslovijski* upućuje se na *bogoslovni* kao bolju riječ. To međutim nije isto: *bogoslovijski* je prema *bogoslovija*, a *bogoslovni* prema *bogoslovlje*.

Od *crkva* G mn. sasvim je običan i standardan *crkava* te mu barem valja dati prednost pred druga dva. Isto vrijedi i za *molitva* (tu je međutim obliku *molitava* već dana blaga prednost).

Za *crnorizac* se daje značenje ‘svećenik’, što nije točno (Anić tu riječ tumači dobro; u HJS je moglo biti bez tumačenja ili, još bolje, bez te natuknice).

Duhovnik i *redovnik* dva su različita pojma, a ne bolja i manje dobra riječ.

Uz riječ *đavao* i njezine izvedenice ima mnogo dvojbjenih podataka. Ponajprije ne treba davati prednost riječi *vrag*. Ona pripada više razgovornom jeziku (zato je susrećemo u mnogim frazeološkim izrazima). Ni oblik *đavo* ne pripada standardnom jeziku i od tog oblika trebalo je uputiti na *đavao*, a ne na *vrag*.

Galaćanin/Galaćanka dolazi od *Galicija*, a ne od *Galicija*, pridjev je *galacijski*, a ne *galicijski*.

Obliku *hvalisati se* vjerojatno je zabunom dana prednost pred *hvastati se*.

Pojmovi *istovjerac/istovjernik* i *inovjerac/inovjernik* opisani su različito (prednost treba dati oblicima *istovjerac/inovjerac*).

Za *inkarnacija* se iza crte donosi samo *obnavljanje*, što ništa ne tumači, nego samo dovodi u zabunu (usp. tumačenje crte na str. 29.).

Riječ *Isukrst* danas nije u uporabi i u svakom slučaju nije stilski neutralna te je treba kao takvu i označiti (kao zastarjelicu ili možda izostaviti).

Riječ *kanonika* danas nije u uporabi, a tako ni *egzercicije*, barem ne u standardnom jeziku.

Oblik *katehizacija* danas je sasvim standardan u hrvatskom jeziku i pogrešno je upućivati na *katekizacija*.

Riječ *katolkinja* uobičajenija je nego *katolikinja* (što vrijedi i za izvedenice: *rimokatolkinja*, *starokatolkinja* i sl.), a tako i *Nazarećanin* nego *Nazarenac*; blagdan *Očiči* danas ne postoji, a tako ni pojmovi *oficijal*, *oficijum*, *egzorcistica/-tkinja*...

Uz natuknicu *mistički* donosi se primjer *mistički obred*, što ne postoji (moglo se navesti *mistička literatura*).

Kler je širi pojam nego *svećenstvo*; *klerik* nije isto što i *bogoslov*.

U natuknicama *krštenica* i *krštènica* ima različitih nedostataka. Za 'onu koja prima sakrament krštenja' kaže se *krštenica* i *krštènica*, a *krštènica* dolazi i kao posebna natuknica u značenju 'isprava s podacima o krštenju' → krsni list. Za 'onu koja prima sakrament krštenja' *krštenica* je sasvim obična riječ, a riječ s naglaskom *krštènica* nije potrebna u tom značenju, to više što je time označena i 'isprava s podacima o krštenju'. Za 'onoga koji prima sakrament krštenja' donesen je dvojni naglasak: *křštenik* i *krštènik*. Prvi je lik pravilan i uobičajen, a drugi nepotreban.

Donesen je srpsko-pravoslavni pojam *mitropolija* (ali bez odgovarajuće odrednice), a nema analognog hrvatsko-katoličkog pojma *metropolija*. Nekoga može dovesti u zabludu i to što se donose srpsko-pravoslavni pojmovi *sinod/sinodski*, a nema hrvatsko-katoličkih *sinoda/sinodni*.

Donesene su dvije natuknice *pop*. Najprije: *pop* popa glazb. *Glazb.* je strukovna kratica za *glazba*, ali što se tu htjelo savjetovati? Može li se u hrvatskom standardnom jeziku reći da je netko npr. skladatelj popa? Iz toga bi savjeta proizlazilo da može. (Postoji i natuknica "rok -a glazb.", ali i *rok-glazba* i sl.). Druga je natuknica: *pop* V pope, *mn.* N popovi. Nikakve druge oznake nema. Ta riječ međutim ne pripada hrvatskom standardnom jeziku, stilski neutralnom. Anić značenje te riječi opisuje mnogo točnije, ili čak sasvim točno: 1. *razg.* (= razgovorno) svjetovni svećenik ob. katolički ili pravoslavni 2. *reg.* (= regionalno) *deprec.* (= deprecijativno), v. svećenik *općejez.* (= općejezično).

Na str. 1009. – 1010. navodi se natuknica *osvećivati (se)* i njezine izvedenice s tumačenjem da to znači "provoditi osvetu", a ne "posvećivati". Taj je savjet posve nepotreban jer u hrvatskome nitko osrednje pismen ne će učiniti takvu pogrješku.

Iz natuknice *otački* neopravdano se upućuje na *otčinski* i *očinski* kao bolje riječi premda je taj oblik (od *oci*, ne *očevi*) u crkvenom govoru sasvim standardan (i samo taj u tome značenju).

Iz natuknice *papski* upućuje se na *papinski* kao bolju riječ. Mogla bi međutim ostati oba oblika s različitim značenjima (usp. izraz "papskiji od pape").

Iz natuknice *pastoral* upućuje se na *pastoral* kao bolju riječ, no to su dva različita pojma. Odatle i pogrješka u *pastoralan*.

Za *pater* navodi se genitiv *patera* i *patera* te kao posebna natuknica pridjev *pa-*

terov. Genitiv *patera* sve se češće čuje, ali ne među pismenijima i dosad su savjetodavci opravdano proglašivali taj oblik nepravilnim. I naglasak je u HJS jako neobičan: *páter* umjesto *páter*.

Uz *porođenje* stoji da je pravilno *rođenje* (u tom značenju), ali da je dobro: *Porođenje Kristovo*. Budući da je prva riječ napisana velikim početnim slovom, vjerojatno se misli na blagdan, no nije jasno zašto bi u tom slučaju riječ *porođenje* bila pravilna. U standardnom crkvenom jeziku danas bi se izraz *Porođenje Kristovo* smatrao nepravilnim.

Iz natuknice *predika* strjelicom se upućuje na *prodika* kao pravilan oblik, a trebalo bi obrnuto; pritom se čini i nedosljednost tehničke naravi: nakon upućivanja na *prodika* sasvim je suvišno dodavati: *propovijed; poučavanje, savjet*. To je trebalo uz *prodiku* kad se već misli da je to pravilan oblik.

Pod natuknicom *rekvijem* nude se “domaće riječi” *opijelo* i *zadušnica*. Obje dolaze i kao posebne natuknice, ali se ne dovode ni u kakav odnos niti se pojedinačno tumače. Anić pravilno naznačuje da *opijelo* pripada pravoslavnom nazivlju (pravosl.), a HJS to ne čini. HJS čini i drugu pogriješku što riječi *opijelo* i *zadušnica* stavlja jednu pokraj druge (*opijelo* je na prvome mjestu) bez ikakva razlikovanja (odvaja ih samo zarezom), a one ne znače isto i ne mogu se upotrijebiti kao istoznačnice.

Riječ *sakristijanka* ne postoji, nego *sakristanka*.

Danas nitko ne će napisati *saltijer* pa ta natuknica nije potrebna (upućuje se na *psaltir*); po istoj logici moglo se savjetovati: ne *crikva* nego *crkva*; ne *brvijar* nego *brevijar* itd.

Sekularan ne znači *necrkven*, *laički*, nego *svjetovan*.

Seminarij (ako je takva natuknica bila potrebna) ne znači *bogoslovija*, nego *sje-*

menište (bogoslovija je drugo).

Za *seraf* se tumači da je “anđeo najvišeg reda”, a *serafin* je bez tumačenja pa ne znamo je li to isto i ima li kakve veze sa serafom?

Oblik *uskršnji*, koji je bio posve izišao iz uporabe i pomalo se vraćao tek posljednjih desetak godina (isključivo u izvancrkvenom jeziku), u HJS izjednačen je sa *uskršni*. Akademik Babić o tome je dobro napisao: “Dobro je i pravilno i uskršni i uskršnji, samo normativnu prednost ima uskršni jer je stariji, sustavniji i običniji, stilski neutralan, a uskršnji je rjeđi i stilski obilježen kao blago starinski” (*Hrvatski jučer i danas*, 149). No kako to izraziti u savjetniku? Obični znak jednako-sti (=) očito nije dostatan.

Natuknica *uzašašće* napisana je malim početnim slovom i uz nju je dodan samo nastavak za genitiv i za instrumental. Ne spominje se da je to vjerski pojam i da postoji blagdan s tim nazivom (Anić u svom Rječniku donosi i jedno i drugo). Nasuprot tomu HJS donosi natuknicu “*Spasovdan -a = Spasovo*”. Tu je trebalo barem uputiti na *Uzašašće* kao standardniji naziv blagdana jer danas je *Spasovo* ostalo samo ponegdje, i to u razgovornom jeziku. S pravom ga je potisnuo mnogo jasniji i točniji naziv *Uzašašće*.

Natuknica napisana “*tedèum -a*” (i ništa drugo) što znači?

Za *templar* se nude domaće riječi *hramovnik* i *božogrobac*, što je danas sasvim nepoznato i neprihvatljivo.

Iz natuknice *vjeroispovijed* upućuje se na *vjera* kao bolju riječ. Je li to međutim isto i je li i riječ *vjeroispovijed* potrebna?

Za *ppp* kaže se da je kratica za *pianissimo*, što je jako nevjerojatan oblik (superlativ superlativa) – to je, ako nije kakva pogriješka, vjerojatno iz nekoga starog jezika, a danas bi taj pojam glasio *pia-*

nissimo possibile, no i taj je pojam vrlo rije-dak i za ovakav savjetnik nepotreban.

Među natuknicama se donosi *don*, a ne donosi se *fra*, u vezi s kojom nerijetko postoje različite nedoumice. Oblici *franjevaca* i *franciskanaca* opisani su vrlo zagonetno, nije jasno koja se vrijednost kojemu obliku daje. Zapravo, ovaj posljednji oblik danas je posve nepoznat i nema razloga da se oživljava, a oblike *franciškan* i *franciškana* još je manje potrebno i spominjati.

U Rječniku ima i samo pretpostavljenih pojmova: *naddakon* (taj pojam danas ne postoji, nego samo povijesni pojam *arhiđakon*, koji se nikad ne zamjenjuje hrvatskom prevedenicom); *bogootac* (što to znači?); ili što znači *magistratualac*? Za *Ovan* astr. donosi se i množinski oblik: *Ovnovi* (!)...

Osim tih primjedaba uz pojedine natuknice, mogu se izreći i različite načelne primjedbe uz Savjetnički rječnik. Glavna primjedba tiče se koncepcije: što se htjelo tim rječnikom? On nerijetko djeluje kao rječnik stranih riječi, ali ne osobito dobar (često za tuđice nudi neodgovarajuće hrvatske zamjene), a često i kao običan pravopis (ali opet ne uvijek dobar). Za mnoge se pojmove možemo pitati zašto su uvršteni jer u njima ne postoji nikakva pravopisna dvojba te ne očekujemo nikakav savjet.

Tumačeći znakove kojima se određuje normativni status pojedinih riječi govori se o barbarizmima, srbizmima i negramatičkim hrvatskim riječima (str. 21. – 22.). Negramatičke hrvatske riječi uglavnom je moguće raspoznati, ali je mnogo teže znati što se misli pod barbarizmima, a što pod srbizmima (i među navedenim srbizmima zacijelo bi se mnogi mogli okvalificirati kao barbarizmi).

Za tuđice (jesu li to i srbizmi?) često se nude neodgovarajuće domaće riječi. Tako npr. za “abortivan” *nerazvijen*; *promašen*;

za “adoracija” *obožavanje*, *čašćenje*, *štovanje*, za “akonfesionalan” *nereligiozan*; za “alternativa” *mogućnost* (to nije isto); za “ambiciozan” *slavoljubiv*, *častoljubiv*; za “apokalipsa” *objava* (!); za “arhiđakon” *naddakon* (ta se riječ ne upotrebljava, slično kao što se ne može reći *nadepiskop* za *arhiepiskopa*); za “pasha” *žrtva* (takva zamjena ni u kojem slučaju nije moguća!); za “godovni” *imendanski*, za “kontemplativnost” *misanost* (!, i tiskarska pogriješka); za “rezolucija” *razlučivost*...

Za mnoge se natuknice postavlja pitanje zašto se uopće donose. Među “barbarizmima i srbizmima” (koji su vrlo brojni) vjerojatno su najuočljiviji glagoli na -ovati/-isati (stječe se dojam da su navedeni svi mogući i nemogući). Evo nekih primjera: *apstrahovati*, *arbitrovati*, *asfaltovati*, *bagatelizovati*, *cenzurisati*, *dedukovati*, *deklamovati*, *doktorisati* (!), *dokumentovati*, *dramatizovati*, *ekonomisati*, *eksplikovati*, *eksponovati*, *fabulisati*, *favorisati/-izovati*, *filtrirati*, *hendikepovati*, *idealisati/-zovati*, *inkarnisati*, *intabulisati*, *kanonisati* (!, za: kanonizirati; srpski je: kanonizovati), *kristijanizovati* (valjda bi bilo *hristijanizovati*), *moralisati*, *spiritualizovati*... Navedeni su i neki glagoli kojih čak nema među srpskim riječima u Rječniku dviju Matica, npr. *deklinovati*, *demolisati* (ima samo: demolirati), *denaturalizovati* (ima samo: denaturisati), *deprimovati* (ima samo: deprimirati), *deranžisati* (ima samo: deranžirati), *distingvisati* (ima samo: distingvirati)... Komu treba tumačiti da te riječi nisu standardne hrvatske riječi, nego da se hrvatski kaže: apelirati, apstrahirati, arbitrirati, asfaltirati...? Komu bi takav savjet bio potreban, taj sigurno ne će posegnuti ni za kakvim jezičnim savjetnikom. To se sasvim dobro moglo protumačiti u uvodnim raspravama, a u Rječnik možda staviti samo

sufikse -irati, -isati, -ovati i uputiti na odgovarajuću stranicu kao što se čini za pisanje velikoga početnog slova.

Isto se može kazati za upućivanje od *berber* na *brijač*, od *cajger* na *kazaljka*, od *caklen* na *staklen*, od *canšteher* na *čačkalica*, od *cvekla* na *cikla*, od *čigov* (bez ikakve druge odrednice!) na *čiji*, od *časovničar* na *urar*, od *črešnja* na *trešnja*, od *čuvač* na *čuvar* (tu bi mogao pogriješiti samo koji stranac koji uči hrvatski), od *daklem* na *dakle*, od *lacman* i *lančman* na *zemljak*; od *vazduhoplov* (tu riječ pro-sječan poznavatelj hrvatskoga jezika može upotrijebiti samo u šali, i takva je upotreba sasvim legitimna) na *zrakoplov*... U skupinu nepotrebnih mogu se ubrojiti i savjeti tipa: hemija : kemija, hirurg : kirurg, hrišćanin : kršćanin, Jevrej : Židov (odgovarajući par bio bi Hebrej), jelisejski : elizejski, sabrat : subrat, Vizant (i izvedenice) : Bizant, sopstvenik : vlasnik, vasseljena : svemir, vaserlajtung : vodovod, saposjed : suposjed, sapotpisnik : supotpisnik, vožd : vođa...

Ima i ovakvih natuknica: *članstvo* -a; *čokot* -a; *Ćiril* -a, DL -u; *film* -a, *isplata* -e, *Istra* -e, *Joakim* -a, *Joakimov* -a, *Karlo* -a, DL -u; *Karlov* -a; *Petrov* -a (i ništa više!); *prenoćišni* -a; *prenoćište* -a; *prigoda* -e; *Renata* -e; *Renatin* -a ... Što je u svemu tome dvojbeno i što se korisno savjetuje? Ali među nepotrebnim natuknicama ima i pogrješnih savjeta, npr. "Preko, Prekoga zemlj." (treba: *Preko*, *Preka*).

Pitanje naglasaka vrlo je zamršeno, no neka se i ono barem spomene. I u tome se HJS udaljava od općenito prihvaćenoga. Spomenut ću samo nešto. U mocijskim parnjacima izvedenim od muških parnjaka uz "klasični" donosi i "uporabni" naglasak (str. 78.) i stavlja ga na prvo mjesto (tj. daje mu prednost!): *Amerikánka*, *anglikánka*, *bogomóljka*, *ilegálka*, *Ku-*

bánka, *misionárka*, *primitívka*, a tako i u zemljopisnim imenima: *Itálija*, *Makedónija*, *Slavónija*, *Slovénija*... Teško je u potpunosti složiti se i s onim što se kaže o naglasku u posuđenica iz klasičnih jezika: "Hrvatskog se jezika ne tiče kako su se te riječi izgovarale u grčkome i latinskome jeziku... Hrvatski jezik ... te riječi prilagođuje svojem glasovnom i naglasnom sustavu." (Str. 73.) Poznato je da se naglasni sustav klasičnih jezika i hrvatskoga jezika uglavnom slažu (osim možda u nekim slučajevima kada je koja riječ iz njih došla k nama drugim putem). Ako je npr. grčki *anamnesis*, hrvatski se sasvim dobro može reći *anamneza*, a ne *anamneza*, za grčko *epikleisis* *epikleza*, a ne *epikleza* itd. To su najčešće nazivi pojedinih struka pa je jako neobično ako se bez potrebe mijenja naglasak u hrvatskome. Evo još nekoliko neobičnih ili neočekivanih naglasaka u HJS: *aktinij* (očito je da je tu tiskarska pogreška), *apostáta*, *apòstol*, *apòstolski*, *kanònik*, *ordinárij*, *potrbùške* (bar s dužinom na -e), *razdvòjenòst*, *razmrskati*, *razòriteljičin*; *riòdežaneirski*; *razgolićivánje*, ali: *razgolićāvánje* (zašto različito?); *ređènik* (treba: *rêđenik*); za *òvčinjāk* negdje: *ovčinjāk* (pod natuknicama *ovčara* i *ovčarnik*); iz natuknice *simplòha* strjelicom se upućuje na *simplòka*, a odmah iza toga slijedi natuknica *simplòka* (zašto je naglasak različito?). Da se s označivanjem naglasaka postupalo i nemarno, pokazuje i ovaj primjer: uz natuknicu *moći* iza crte se donosi riječ *relikvije*, a gdje ta riječ dolazi kao posebna natuknica, naglasak je *relikvija* i *rèlikvija*.

Tiskarske pogrješke. Nekoć je moglo poslužiti kao anegdota ako se u kojoj knjizi (bilo kojoj) našla i samo jedna tiskarska pogrješka. Danas se ta pojava na žalost širi kao pošast. Zato ću tiskarske

pogrješke posebno izdvojiti (one o svakoj knjizi mnogo govore), a i njih ima više vrsta: jedne manje zbunjuju jer je očito da su tiskarske i zna se kako bi trebalo biti, npr. *Jadranfilm* umjesto *Jadranfilm* (str. 71., 3. odl.); *Zargeb* umjesto *Zagreb* (str. 1649.); *šezdest* umjesto *šezdeset* (str. 101., 3. odl. od kraja); *nepotebnih* umjesto *nepotrebnih* (str. 106.); *baram* umjesto *barem* (str. 272., br. 4, r. 4.); kod natuknice *propovjedaona* ispušteno je jedno "o" (u riječi "propovjedaonica"); u natuknici *antemurale christianitatis* (!) ispušteno je jedno "i" (treba: *Christianitatis* – bolje s velikim početnim slovom); *maltertirati* umjesto *malretirati* (u natuknici *malretirati*); *pećurka* umjesto *pećurka* (u natuknici *šampinjon*); napisana je natuknica *raskižje* umjesto *raskrižje*; *porđaju* umjesto *porodaju* (u natuknici *osmorke*); *što se / koje se* (treba: *koji se*; u natuknici *pokretnost*); *polmiziran* umjesto *polemiziran* (u natuknici *polemizirati*); u natuknici *prosipati* treba *šećer* umjesto *šećer*; u natuknici *prodikovati* treba (*moralno*) *poučavati* umjesto *proučavati*, *željzni* (natuknica!) umjesto *željezni*, *obrtički* umjesto *obrtički* (u natuknici *zanatlički*)... Za neke druge pogrješke teško je odgonetnuti jesu li tiskarske ili koje druge vrste. Za oblik *skupocijen* (str. 80., 2. odl.) mnogi će shvatiti da je to pogrješka, a ponetko možda i ne će. Na str. 156., 1. odl., 3. red od kraja, za pogrješno napisanu riječ *oebao* s malo domišljanja može se zaključiti da treba *ozebao*; kod prefiksa *nazovi-* (str. 207.) navodi se primjer *nazovipjesnik*, a onda u zagradi opet: (*i nazovipjesnik*), vjerojatno se htjelo napisati: (*i nadripjesnik*). Na str. 213. spominje se Silić-Aničev pravopis, a treba: Anić-Silićev pravopis; primjer **Objed počinje molitvom* (254) pogrješan je: mora biti "s molitvom" (tada je zvjezdica opravdana) ili kako je

napisano, ali tada bez zvjezdice; na strani 255. navodi se nejasan primjer: *Započeli su sjednicu radom* (što to znači?); na str. 271., br. 3, 5. red: *?Vidje ženu...* (što je s tim upitnikom, je li samo nepotrebno dodan ili nešto drugo treba mjesto njega?). U natuknici *polovica* dolazi *dijeljivo* umjesto *djeljivo*; umjesto *prevalentan* napisana je natuknica *prevolentan* (to, čini se, nije samo tiskarska pogrješka jer natuknica dolazi na pravome abecednom mjestu: *prevo-*); i pogrješno napisana natuknica *lincencijat* stavljena je u abecedni poredak prema *linc-*.

U priručniku ove vrste i sitne pogrješke kvare dojam, kad se npr. negdje nađe nepotreban zarez (str. 7., 2. red) ili kad izostane gdje bi morao biti (na str. 69. imamo dva posve ista slučaja, ali u jednom ima zarez, a u drugomu nema: Sve što je rekao rekao je uvjetar; Sve što je činio, činio je nasilu). I u primjeru: "...samo što je broj crtica slobodan a točkica ustaljen" (str. 319.) zarez je neopravdano ispušten.

Ima i mnogo propusta koji se mogu pripisati završnoj redakciji. To se odnosi ponajviše na neusklađenost uvodnih rasprava i Savjetničkog rječnika. I za to navodim samo određenu količinu primjera (ponegdje su posrijedi sitnice, ali i o njima treba voditi računa u ovakvoj knjizi).

Na str. 23., gdje se navodi kao primjer za Rječnik, natuknica *cijeć* napisana je pravilno, a u Rječniku između *zbog* i *radi* treba staviti točku i zarez, a ne zarez (ali zapravo komu danas treba savjetovati da je *cijeć* zastarjelo i da treba reći: *radi*; *zbog*?).

Natuknica *gostiona* u Rječniku je napisana pravilno, a na str. 24., gdje se donosi kao primjer za Rječnik, nepravilno: *gostiònica* i *gostiònica* (oba puta isti naglasak).

Neke slične riječi različito se tumače u uvodnim studijama i u Rječniku. Tako npr. u uvodnim raspravama protumačena

je razlika između *skeptik* i *skeptičar*, a u Rječniku to nije ponovljeno (za razliku od *dogmatik/dogmatičar*); ili značenje pridjeva *skolastički* protumačeno je, a za *skolastičan* se ne daje nikakvo tumačenje; za *statički/statičan* tumačenje na strani 40. mnogo je bolje nego u Rječniku; pridjevima *participni/participski* na str. 41. pridaje se ravnopravna uporaba, a u Rječniku se daje prednost obliku *participni*, no tu je još jedna nedosljednost: iz natuknice *participski* upućuje se na oblik s naglaskom *participni*, a u posebnoj natuknici daje se prednost naglasku *participni* (oblik stavljen na prvo mjesto); isto tako i pridjevima *zamjenični/zamjenički* (str. 41.), a u Rječniku dolaze kao dvije samostalne natuknice bez ikakva međusobnog odnosa; naprotiv, pridjevi *priložni/priloški* u Rječniku su izjednačeni (=), a na str. 41. prednost je dana obliku *priložni*; iz natuknice *objekatski* upućuje se na pravilan oblik *objektni*, ali taj oblik u Rječniku ne dolazi kao posebna natuknica.

Za *Ėgipcānka* se na str. 78. izričito kaže da nema “dvostrukih naglasnih likova”, a u Rječniku se donose dvostruki naglasni likovi (*Ėgipcānka* i *Egipcānka*); od *Antonio* instrumental je na 83. str. *Antoniom*, a u Rječniku *Antonijem*.

Nerijetko se nešto tumači u uvodnim tekstovima, a ne donosi se na odgovarajućem mjestu u Rječniku. Tako npr. na str. 184., br. 6., tumači se kako je dobro reći “Marko na telefonu”, a bilo bi dvoznačno “kod telefona”, no to se ne donosi i u Rječniku (ni uz *na*, ni uz *telefon*, ni uz *kod*) (istina je da se od pojedinog prijedloga upućuje “v. prijedlozi (179)”, ali to ne opravdava da se uz pojedini prijedlog ne donese cjelovito što se na nj odnosi).

Za prijedlog *po* kaže se da ide s A i L, ali za akuzativ se ne navodi nijedan primjer pravilne uporabe (nego samo kako

ne treba) (str. 188.).

Prednost prijedloga *usprkos* pred *nasuprot* različito je izražena na str. 186. i u Rječniku. U Rječniku se ne daje primjer pravilne uporabe prijedloga *nasuprot*.

Nikakvo tumačenje o uporabi prijedloga *nadomak* ne donosi se u Rječniku, nego samo na str. 185.

O udvojenim veznicima *ni... ni i niti... niti* u Rječniku nema ništa, a u uvodnim raspravama o njima se govori na str. 280. – 281.

Napomena o “dj” sasvim je suvišna: “Ako pisači stroj nema znaka *đ*, piše se dj...” (str. 304.).

Na 42. strani pogrešno se navodi naslov Cipra-Klaićeva pravopisa: naslov nije “Hrvatski korijenski pravopis”, nego samo “Hrvatski pravopis” (istina je da je izdavač pretiska na korici dodao i ono “korijenski”, ali naslov se ne uzima s korice, nego s naslovne stranice). Napomenimo da ga S. Težak u pogovoru uvijek pravilno naziva: Hrvatski pravopis.

Natuknica *agenat* dolazi na dva mjesta s ponešto različitim sadržajem, a onda se opet obrađuje pod *agent*. *Ametice* i *hametice* obrađuju se svaka na svome mjestu, ali bez međusobnog povezivanja (takvih primjera ima još). Natuknica *Brod na Kupi* napisana je dvaput zaredom, drugi put s dodatkom *zemlj*. – što znači bez tog dodatka? *Centralnoafrička Republika* obrađuje se kao posebna natuknica, a uz “*srednjoafrički -a*” navodi se primjer: Srednjoafrička Republika. Iz toga bi se možda moglo zaključivati da je ono prvo službeni naziv države, ali savjetnik bi morao biti jasan i izričit. Natuknica *demoralizirati* dolazi dva puta na različitim mjestima potpuno istog sadržaja; isto tako i *denaturalizirati*, *mobilizirati*... Za prefiks *de-* (str. 205.) kaže se da mu značenjski odgovara domaći prefiks *od-* i dalje se upu-

čuje (v.), međutim u tekstu (uz taj prefiks) uzalud ćemo tražiti podudarnost (još nešto takvih primjera spomenuto je uz primjedbe kod natuknice *Čistilište*). Pod *automat* nalazimo “mn. G automati”, što ne može biti (umjesto G treba N). Nekih primjera navedenih u tekstu nema u Rječniku, npr. Dani kruha, Veliki petak (str. 323.) ... Odrednica *pokr.* zabunom je stavljena uz *múčati* umjesto uz *múčati*. U rječniku je u slovu *M* poremećen abecedni poredak: najprije je *mađžarac* stavljen na pravo mjesto, a zatim ponovljen nakon natuknice *mađupka*, s time što su dodane i druge riječi koje bi morale doći na drugo mjesto (*dž* u abecednom redu dolazi ispred *đ*).

U natuknici *antihrist* upućuje se na *antikrist*, međutim te natuknice na odgovarajućemu mjestu nema (a trebala je doći ponajviše radi maloga početnog slova jer tu može nastati kolebanje). U natuknici *teološkinja* upućuje se *v. izvedenice na -kinja* (91), a treba: *-inja* (90); na str. 228. imamo oblik *komisioni*, što nije usklađeno s Rječnikom. U natuknici *oreol* upućuje se na standardnu riječ *aureola* (naglasak je u najmanju ruku neobičan: *aureóla*), ali se dodaje i jedva poznata riječ *svetokrug*. Pritom je učinjena redakcijska nedosljednost: te riječi nema kao posebne natuknice, a ako se ona htjela dodati, trebalo ju je dodati u natuknicu na koju se ovdje upućuje (u *aureola*).

Nakon natuknice *razgovoran* dolazi *razgovorni* (na pogrešnom abecednom mjestu) s cjelovitom obradbom, a onda opet ista natuknica dolazi na pravome mjestu, ali samo skraćeno: “*razgovorni -a*”. Neujednačenost se zapaža još ponegdje, npr. natuknice *neobvezan* (s izvedenicama) i *obvezan* nisu obrađene jednako – u prvom slučaju imamo: *neobavezan* → *neobvezan*, *neobvezatan*; *neobvezan* = *neobvezatan* te *neobvezatnost* i *neobveznost* (dvije natuk-

nice bez međusobnog odnosa); u drugom slučaju imamo: *obaveza* → *obveza*, *obvezan* → *obvezatan*; *obveznost* → *obvezatnost*.

Spomenimo i koji primjer nedosljednosti u upotrebi *je/ije*: *polubesvjesnost*, ali: *svjesnost*; *dvodijelan*, *četverodijelan*, ali: *sedmodjelan* (bez “i”)...

Za rastavljeno i sastavljeno pisanje (str. 332. – 341.) kaže se u napomeni izvršnog uredništva da je to “osobno autorovo stajalište” i da “rješenja nisu u skladu s rješenjima provedenim u ostalim dijelovima Savjetnika”. To za ovakvu knjigu nije prihvatljivo. Ako nije bilo moguće uskladiti autorovo stajalište i stajalište uredništva, barem je trebalo naznačiti pojedinosti u kojima se ta stajališta razlikuju.

Vjerojatno će mnogi korisnici uzalud tražiti neke savjete u čemu su nesigurni (npr. rekciju kojega glagola ili koje druge riječi), ali će se susresti s mnogim podacima koje nikad ne bi tražili.

Pojedini autori imaju i neke vlastite kratice (kojih nema na popisu), npr. *pravop.* (u natuknici *povlaka*), *rlg.* (u natuknici *Trojica*, *Trojstvo*, *ukazati*, *ispovijed*, *Jaganjac*, *Jaganjčev...*), *crkv.* (u natuknicama *večernica*, *večernjica*)...

Mislim da se protiv tiskarskih i sličnih pogrješaka treba odlučno boriti i zato sam to ovdje naglasio, i još bih dodao: prema onome koliko sam teksta pročitao i kako sam čitao, predviđam da bi u HJS moglo biti tiskarskih pogrješaka još barem onoliko koliko sam ih zabilježio. Od tiskarskih i sličnih pogrješaka koje sam usput zapazio nisam bilježio sasvim sitne, kao npr. u kratici *razg* (nema točke) u natuknici *nekada* ili *prijed. s. G* (suvišna točka uz “s”) u natuknici *nadomak*.

Premda ovdje nije proučen cjelokupan sadržaj HJS, o njemu se u cjelini može

izreći određeni dojam, a o sadržaju kojemu je posvećena veća pozornost također ocjena. Općenit je dojam da je prvi dio temeljitiji i dorađeniji, pogotovo neki dijelovi, a da je Savjetnički rječnik nedovoljno domišljen i bez dovoljno precizne koncepcije.

U posljednjih tridesetak godina učinjeno je mnogo na standardizaciji hrvatskoga crkvenog jezika, a autori ovog savjetnika s time očito nisu dovoljno upoznati (čini se da su se previše i nekritički oslonili na Šetkinu *Hrvatsku kršćansku terminologiju*, 1976., smetnuvši s uma da to nije normativno, nego povijesno djelo). Zbog nedostatnog poznavanja jezika određene struke možda im i ne treba previše zamjeriti, ali im se mora prigovoriti što za određenu struku olako daju savjete, i to nerijetko dvojbene ili pogriješne. Jako se uočava da je građa religijskog sadržaja u HJS nerazmjerno mnogo. To je donekle razumljivo jer su ti sadržaji dugo bili potisnuti pa se sada mnogi u njima slabo snalaze. Bolje je međutim ne savjetovati nego savjetovati nesigurno i pogriješno.

Petar Bašić

ODGOVOR NA ČLANAK
S. BABIĆA "POLOVICA" ILI
"POLOVINA" KAO PITANJE?

U *Jeziku* 4/47, str. 152. – 155., objavljen je članak akademika Stjepana Babića u kojemu on kritizira savjet dan uz natuknice *polovica* i *polovina* u *Hrvatskome jezičnom savjetniku*.

Babić započinje članak kritikom jezičnog savjeta koji je čuo na radiju i koji mu se učinio lošim. Provjeravajući savjet po jezičnim priručnicima, zaključio je da je preuzet iz *Hrvatskoga jezičnog savjetnika*.

Savjet dan na radiju, ako je točno prenesen u *Jeziku*, svakako nije dobar. On je u prvome redu, onako kako ga prenosi Babić, logički pogrešan. Ne može nikako biti da je polovica "ono što je fizički podijeljeno na dva dijela ili se tako može dijeliti, a polovina ono što se ne može tako dijeliti nego samo zamisliti". Polovica dakako nije ono što je podijeljeno na dva dijela itd.; polovica može, dakako, biti samo jedan dio onoga što je podijeljeno na dva dijela.

U *Savjetniku* dakle ne piše "upravo tako", ne piše to. Ne piše ni približno tako. U *Savjetniku* piše da se *polovica* upotrebljava za što djeljivo, to jest da je polovica jedan od dva dijela onoga što je djeljivo, a da je *polovina* matematički naziv i, usto, da se upotrebljava za što nedjeljivo, da je dakle jedan od dva dijela onoga što je nedjeljivo. Babić dokazuje ono što uopće nije upitno, to jest da se sve, ovako ili onako, može dijeliti: "Međutim da se *polovica* upotrebljava za ono što je djeljivo, a *polovina* za ono što je nedjeljivo, bilo bi neobično jer gotovo se sve može dijeliti na pola." U nastavku obiljem primjera pokazuje ono što je jasno, da se zaista sve može dijeliti napola. Ključno je tu pitanje što se razumijeva pod djeljivošću, pa ćemo to pokušati objasniti. Djeljivim se razumijeva ono što se može (doslovno) dijeliti na manje dijelove i to takve dijelove koji nisu posebne, samostalne cjeline, dakle ono što nije kakav skup kakvih jedinka ili jedinica, kakvo uređeno i organizirano brojivo mnoštvo. Uporaba riječi *polovica* preporučuje se u skladu s tim uz imenice koje označuju kakav predmet (*polovica štapa, polovica tanjura, polovica stola*), što apstraktno (*polovica života, polovica potreba, polovica posla*) ili kakvu tvar (*polovica pijeska, polovica zemlje, polovica drva*). Da je